

APIE KRAIČIO SKRYNIAS IR JŲ MEISTRUS

KLEMENSAS LOVČIKAS

Sena sodybviētē. Dar tebestovi kampioniai tvarto pamatų akmenys. Prie vienos sienos būta malkinės: tebesimėto keli lentgaliai. Iš žemės kyšo kažkokia skardos juosta. Ją patraukiu ir iš po šiukšlių ir samanų pasirodo metaliniai ornamentuoti, kalvio kalti kraitinės skrynios apkaustai.

Kraitinės skrynios nuo seno dainose apdainuojamos, pasakose minimos. Nedaug tų skrynių išliko iki mūsų dienų. Jose būdavo sudėtas jaunamartės darbštumo įrodymas – lino ir vilnos audimų rietimai, aštuonyčiai rankšluosčiai, juostos.

Taigi, sugrįžkime į dvidešimtojo amžiaus pirmąją pusę ir, kaip būdavo įprasta, pasėdėkime ant kraičio skrynios.

Kur dabar jaunamartės susikrauna kraitį, išvažiuodamos gyventi į vyro namus? Sako, kad dabar tinka įvairios kartoninės dėžės, likusios nuo buitinės technikos, televizorių. Nebe naujiena ir tai, kad jaunamartė dar iki vestuvių apsigyvena būsimo vyro namuose, kad visas jos kraitis susirenka po truputį į būsimum namus ir susirikuoja rūbų spintose.

O kur savo kraitį kraudavo mūsų prosenelės?

Seniausia žinoma podėlio, į kurį sudėdavo audinius, rūšis buvo kraičloviai. Juos iškirsdavo iš medžio kamieno, viršų įtaisydavo

dangtį. Savo dydžiu ir forma jie buvo panašūs į kelminius avilius. Iš šiaudų, vytelių pindavo kraičbambles. Šie podėliai būdavo įvairių dydžių. Kraičkubiliai buvo daromi iš šuliukų arba iš storo išpuvusio medžio. Dirbant iš šuliukų, reikėdavo kiekvieną šuliuką nuobliuoti, pritaikyti. Paprasčiau galima padaryti iš storo išpuvusio medžio. Reikia tik išskobti, išdailinti vidų ir nuobliuoti viršų. Ant abiejų rūšių kraičkubilių uždėdavo lazdyno arba berželio lankus.

Dvarų inventorių sąrašuose jau XVI a. greta kraičlovių, kraičkubilių pradedamos minėti skrynios.

Kraičio krovimo podėliai apdainuojami liaudies dainose:

„Nėr man brolelio darželiui tverti,

Nėr man lovelio kraiteliui krauti.“

Padaryti didelę, gerą, apkaustytą skrynią nebūdavo lengva, tad ji ir kainuodavo gana brangiai. Kraičio skrynių dydis ir jų kiekis nusakydavo savininkų turtinę padėtį. Ir liaudies dainoje sakoma, kad našlaičių skrynios nerakinamos, nedažytos. Kraičio skrynios būdavo laikomos pagarbiam, pakeliamos nuo žemės, kad nepūtų. Nagingesni meistrai skryniuose įrengdavo slaptavietes, kuriose būdavo laikomi pinigai ar kiti brangūs daiktai. Skrynių puošyba būdavo turtingiausia iš visų valstiečių baldų. Labiausiai paplitęs skrynių puošybos elementas buvo pasaulio medžio motyvas.

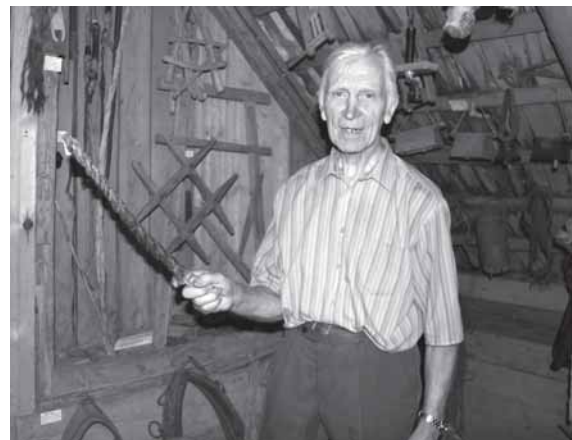
Lietuviai, išvažiavę į Ameriką ir ten prasigyvenę, namo grįždami parsiveždavo ornamentuota skarda apkaustytas, gerais užraktais rakinamas skrynias.

Vėliau pas mus atsiradę ir mažiau paplitę kraitinių skrynių giminių kupaikai. Tai tokia pati skrynia, tik jos viršus buvo ne lygus, o lenktas. Juos mūsų apylinkėse dažydavo lygia spalva.

Be didelių kraičio skrynių būdavo daromos ir mažesnės. Jas taip pat išdažydavo. Jose keliaujantys amatininkai vežiodavosi savo įrankius, merginos, eidamos tarnauti pas ūkininkus, nusiveždavo savo drabužius. Kitos moterys į tokias skryneles susidėdavo skaras, skareles, kaspinus, nosines ir kitus smulkesnius daiktus.

Karo metais per kaimus eidavo „perkupčiai“. Tokiose nedidelėse skrynelėse jie nešiodavosi adatas, siūlus, šukas, rožančius, kryželius, alavinius kareivėlius, žiebtuvėlius ir kt. darbo priemones.

Greta mažų skrynelių moterys turėdavo ir kitokių padėjimą smulkiems daiktams – vežes, veželes. Tai būdavo įvairių dydžių ovalinės dėžutės su užvožiamais dangteliais. Šonus pada-

Iš kairės: kraičio skrynia Upynos visuomeniniame liaudies amatų muziejuje ir šio muziejaus įkūrėjas Klemensas Lovčikas prie savo surinktų eksponatų

rydavo iš plonai išobliuotos uosio lentelės, viršų ir apačią – iš eglės. Vežės šonus prie dugno prikaldavo medinėmis vinutėmis. Vežės pindavo ir iš smulkių plėšų. Seniau moterys, eidamos į vestuves ar krikštynas, vežėmis naudojosi kaip rankinukais. Jų būdavo įvairių dydžių. Didžiausia, kurią yra tekę matyti, buvo 40 x 30 x 15 centimetrų.

Upynos muziejuje yra didelis, aprauktas mediniais lankais kraičkubilis, gautas iš Klemenso Stankaus. Jo dangtis yra su sklende, kurią galima užrakinti. Muziejuje yra ir raštuota iš Antano Lebriko gauta kraičio skrynia, įdomi ne tik savo raštais, bet ir įrašyta data – 1882. Gaila, bet mūsų laikais kraičio skrynios neteko savo paskirties. Daugelį metų į jas būdavo pilami grūdai, miltai, o tai vilioja peles, žiurkes. Jos nemažai kraičių skrynių apgraužė, sunaikino. Dabar dažnai jau nebežinome, kas dirbo vieną ar kitą kraičkubilį, kieno rankos išgrazino tą ar kitą skrynią. Daugelio meistrų vardai jau dingę iš žmonių atminties. Tik vieną kitą meistrą, gyvenusį ir dirbusį XIX a. pab. – XX a. I p., žmonės dar prisimena.

Už Girdiškės, Pilsūdo kaime, gyveno Dominikas Dabulskis. Jis buvo geras meistras. Turėjo pasistatęs vėjo malūną, buvo pasidirbęs klarnetą, net barometrą. Prieš giedrą žmogutis išeidavo iš trobikės, prieš lietų sugrįždavo į ją, užsidarydavo durelės... Kartą ėmė lyti, o jo žmogelis stovi lietuje ir neina į trobikę. Meistras bėga žiūrėti, kas atsitiko. Pasirodo, kad kažkas pašposijo (pajuokavo) – pririšo žmogiuką, tad jis ir stovi vietoje. Dominikas meistraudavo kraičio skrynias, kuparus, drabužines ir indų spintas. Dažydavo viską vienoda tamsiai vyšnine spalva.

Kraičio skrynias darydavo ir Klabų kaime gyvenę meistrai – Benediktas Rimkus ir jo sūnus Povilas. Pastarasis kraičio skrynias ne tik darydavo, bet jas ir dažydavo, margindavo. Vėliau ėmė dažyti šlajukus ir brikutes. Dažus pirkdavo krautuvėje. Turėjo akmenį, ant kurio trindavo, smulkindavo gruntinius dažus. „Lekerį“ (laką) taip pat pirkdavo krautuvėje. Dažyti skrynias ir rogiukus žmonės jam atveždavo net iš Nemakščių apylinkių. Pridėdavo šlajukų vienus ant kitų iki pat lubų. Teptukus, kuriais išvedžiodavo plonas gėlių ir kitų ornamentų linijas, pasidarydavo iš kiaulių šerių, arklių karčių. Dažniausiai dažydavo iš rankos (ranka), bet turėdavo išsi-karpeš ir popierinių formų. Ant vieno rogiukų išpaisė du būgną mušančius zuikius ir užrašė „Karo stovis panaikintas“. Policininkai prisikabino prie to užrašo, nes karo stovis tuo metu dar nebuvo panaikintas, siūlė užrašyti, kad karo stovis panaikintas tik zuikiams.

Povilo tėvai turėjo tik 6 ha žemės. Mokėsi jis Tauragės mokytojų seminarijoje, bet jos nebaigė – pritrūko vienerių mokslo metų. Į mokslą jį leido Amerikoje gyvenęs tėvo brolis. Šis atsiųsdavo netikrų čekių. Žydai Povilą padavė į teismą, bet advokatas jį išteisino.

1945 m. važiavo į Šiaulius ieškoti darbo. Įvyko avarija. Jam labai sutrenkė galvą, išsiliejo kraujas. Mirė būdamas 50 metų amžiaus.

XX a. II p. kraičio skrynios ir kuparai nebeteko savo pirmąsias paskirties. Jos išliko tik ten, kur gyveno vyresnio amžiaus moterys, tebestovėjo dviejų galų trobos ir klėtys. Ten dar buvo vietos ir senosioms skrynioms. Ir tik dabar, amžių sandūroje, išlikusios močiucių skrynios grįžta į namus kaip praėjusių laikų prisiminimas ir kaip vertybė.

Papasakojo Juzefa Keterienė iš Gudirvių kaimo ir Barbora Lovčienė iš Vytoagalos kaimo

VELYKŽYDŽIAI- persirengėliai

KLEMENSAS LOVČIKAS

Nuo seno Upynos apylinkėse (Šilalės r.) Velykų naktis būdavo persirengėlių naktis. Girdiškės ir Upynos bažnyčiose prie Kristaus karsto (žemaitiškai – *grabo*) sargyboje stovėdavo žalnieriai-kareiviai. Ant krūtinės, nugaros ir rankovių jie užsidėdavo įvairiai nudažytus popierinius šarvus, prie šonų užsikabindavo medines šobles-kardus. Ant galvos turėdavo dažniausiai iš storo popieriaus padarytus šalmus. Avėdavo auliniiais batais.

Prie žalnierių saugomo Kristaus karsto stengdavosi prasibrauti velykžydžiai – grupelė įvairaus dydžio persirengėlių. Ją sudarydavo žydėliai ir velnias. Ir žydai, ir velnias būdavo su barzdotomis kaukėmis. Jas padarydavo iš medžio, kailio, odos, audeklo. Velnias būtinai būdavo su ragais, uodega ir triraže šake. Dažniausiai vilkėdavo išvertais kailiniais. Prie kaukės arba kepurės pritvirtindavo karvės ragus. Uodegą padarydavo iš storos vielos, ją apsukdavo spygliuota viela, kurią paslėpdavo apvynioję liniais ar kuo nors kitu. Į uodegą prismaigydavo vinių, stiklų. Dauguma būdavo apsiavę auliniiais batais. Ant galvos žydai būdavo užsimaukšlinę specialiai padarytas kepurės su gana aukštais kyveriais. Vilkėdavo senais drabužiais, dažniausiai kokiais nors švarkais. Susijuosdavo diržais ar pančiais. Kartais kelnes puošdavo raudonom juostom, švarkus – antpečiais. Visi turėdavo terbas. Rankose nešdavosi Kristaus kankinimo įrankius: botagą, ietį, kopetėles, reples, plaktuką.

Simėnų kaimo (Bijotų seniūnija) 73 metų gyventojas Stasys Gedutis ir 70 metų Ona Gedutienė 1978 metais papasakojo, kad per naktį velykžydžiai siausdavo po bažnyčią. Jie stengdavosi pagauti Kristaus karstą. Sugaudavo ir kirkindavo gyvą varną, snaudžiančiom moteriškėm po nosim kišdavo amoniako buteliuką, siena lipdavo į sakyklą, užsilipdavo ant klausyklos ir kitais būdais blaškėdavo maldininkų dėmesį. Velykų naktį žydus erzindavo vaikai. Jie sakydavo: „Jud jud jud.“ Žydai juos vaikydavo apie bažnyčią ir pliekdavo botagu, kurio gale būdavo užrištas mazgas. Sutikę kleboną, klausdavo: „Ar ponas ženotas?“ Sužinoję, kad neženotas, stebėdavosi: „Dėl to ponas toks drūtas?“

Prisikėlimo procesijos metu, jei nebūdavo sniego, žydai kunigui šluodavo kelią, tyčia keldavo dulkes, bėgiodavo priešais procesiją šventoriaus pakraščiais arba zomatu.

Bijotų ir Simėnų velykžydžiai siausdavo dažniausiai po Girdiškės parapijos bažnyčią.

Tie patys persirengėliai eidavo ir per Užgavėnes, ir į vestuves, tik tada jie nebesinešdavo Kristaus kankinimo įrankių, o turėdavo armoniką, smuiką. Savo išvykoms rimtai ruošdavosi: dainuodavo,

(Nukelta į 26 p.)

Upynos velykžydžiai-persirengėliai. Nuotrauka iš Klemenso Lovčiko archyvo

(Atkelta iš 25 p.)

godavo, mokydavos sakyti oracijas ir visokias blevyzgas. 70 metų Petras Sveikauskas iš Cipkiškės kaimo (Bijotų seniūnija) 1978 m. papasakojo, kad 1929 m. Domicelė Rudienė iš Plsūdų kaimo persirengėlius išmokė dainą, kurią jie eidami dainuodavo: „Ja koštybel, ty koštybel, dei min teti sabišo. Šy šiū niū gvait.

Lad rid bam, lad rid bam,
Lad rid, lad rid bam bam bam.

Riai riai riai riai riai riai riai, (*paskutinį „riai“ ilgai nutęsdavo*)

Riai riai riai riai riai riai riai.“

Antanas Lopečius, 87 metų iš Simėnų kaimo, 1979 m. papasakojo, kad persirengėliai, užėję į trobą, pristodavo prie moteriškių: „Poniuti, pardūk sveikata, pirk skepata. Kaip sveikatas nebturiesi, nieka ne nuoriesi. Kad išprakaitūtum, reik unt leda atsigulti, akiečiuoms usikluoti. I trečia diena

būsi puo veliena kaip puo šilta pīna.“ Kartais klausdavo: „Ui, kur čia eina keliai i Upīna, parodik savo kelius i Upina. Aš turu eiti i Šikali (Šilalę) ant šūdo (sūdo, teismo).“ – „Ko jūs einat i Šilalę?“ – Ui, puoni, tu nešinai, kas atsitiko su muna šiuori. Ui, aš, būdavo, petničios vakare ikiš kugeli, uo subatos rikmeti anksti nuoru ištraukti. Uo ji neleid. Aš jai kad daviau su šešergu (kačerga) i galva. Ui, ji muni padavi ant šūda i Šikali. Ui, nueinam i Upīna pri šiki, ui, sakau, atnešk, šiki, butelka, susigadīma. Ui, šiuori šok ant aukšta, miž i akis, neleid susigadīti nē iš tuola. Uo, kaip nuejuom i Šikali, pasakiau šūdžiai, kad neleid ištraukti. Ui, tas žveng kaip drigants, kad jūkias iš manis, kad jūkias. Kai pastačiau sviетка, nu, dabar matīma, antra šiki kaip mumis šūdis.“

Ilgametis Baublių prižiūrėtojas Aleksas Bardauskas, būdamas 77 metų amžiaus, 1978 m. prisiminė oraciją, kurią jis sakyda-

vo eidamas su persirengėliais: „Dobri viečer, pani kochani. Kun beveikiat? Ar visi givi, ar visi sveiki? Gal kam liga pakila, nesveikata atsitika? Ja musem Tenderovič, unt dvidešimt penkiū daktarū aš kapitan. Kuo paklausi, tuo negausi. Gal kam reiktu kiaušiu viežia, velnia šūda šviežia, vakar šikta, šindin rinkta? Jeigu šindin neragauste, rītuo ryta švieži gauste. Matīt, kad i tamsta sergi, vaituojū nū galvuos ligi kuoju. Skaust tava krūtini, sliepsna apatini, nieks tavis nelunka, nepadūd tau runkas, nepaklaus liguos, nepasiūla merguos. Uo žinā, kaip suein kelė i vina miesta, taip tava gīslas suein i vina vīta. Iš tuo kiln želantisis kaltūns. Uo ta īr baisi liga, kad jin kur perkūns. Puoniuti, pardūk sveikata, pirk skepata, kaip sveikatas nebturiesi, nieka ne nuoriesi. Uo kad išprakaitūtum, reik akiečiuom ant leda usikluoti, i trečia diena būsi puo veliena kaip puo šilta pīna. Uo ka taip neatsiktu, tatā tamsta nelauk nie biški. Tičia netičia pripilk garstičiu, pruopernikščiu viržiu, spalū i ščiukura. Vēja suskusti, leda sudžiuovinti, akmeni sutrupinti, vana pasigaminti. Vanuo atsisiedus persti, burbula i savi imti i nustuosi sirgti. Anūmet ruonas ne tuokias buva, ruoduos. Judīta kap buva subadīta. Ruona pri ruonuos, nebuva plaštakas kur pritiekšti. Uo muna vaistū kaip užvīnuoji, kap lakštingals gīduoji. Būdava unkstenas atsikels, apsidirbs visus darbus, virdama pusrīti pakielusi kuoja nusipers. Palika sveika kaip burkštins. Uo tamsta, je munis paklausīs, gegužies balša nie pruo vamzdi nematīs. Nie juste nepajusi, kaip puo veliena pasmukši. Būs tau pečes trukt, rūra rukt, dūšia bukt pasprukt ir baba. Išlieks – nebsugausi. Jeigu i sugaus, nebisprausi. Je!“

Persirengėliai nusigaudavo ir iki Skaudvilės. Sutikę policijos nuovados viršininką, užtraukdavo: „Sveiks gīvs, nuovada, kur bėgi zovada?“

Tarpukariu pagrindinės persirengėlių grupės buvo dvi. Simėniškiai eidavo grupėmis, kuriose būdavo iki devynių žmonių: Antanas Lopečius, Stasys Šegžda, Juozas Ramanauskas, Juozas Mikašauskas, Pranas Kėža, Stasys Steigvilas, Jurgis Grabauskas, Petras Latoža, Juozas Ačas. Jie vaikščiodavo po Simėnų, Vėluikių, Kalniškių kaimus.

Bijotiškiai eidavo įvairios sudėties grupėmis. Dažnai kartu eidavo su armonika Aleksas Bardauskas, su smuiku – Steponas Simonavičius, su bandomija – Petras Šveikauskas, Pranas Verpečinskas, Antanas Reimekis, Antanas Grabauskas, Jonas Grabauskas, Benediktas Rudys, Gudavičius, o Stasys Gedutis visada persirengdavo velniu.

Naujoji Upyna

ELGETOS

KLEMENSAS LOVČIKAS

Turbūt daugelis vyresnio amžiaus kaimo žmonių iš savo vaikystės prisimena elgetas, kaime vadintus ubagais. Jie ateidavo po vieną, su vaikais, apsilvilkę nuplyšusiais, sulopytais drabužiais, vasarą basi, o žiemą apsiavę nudėvėta avalyne. Atėję vakare prašydavo, kad priimtų į nakvynę. Ją gavę, rudens ar žiemos vakarais melsdavosi, prašydavo šeiminkų, kad leistų pagiedoti.

Šio rašinėlio tikslas – priminti dar tokia netolimą, bet jau baigia-
mą pamiršti praeitį.

„Ubagui duosi – biednas nebūsi,
Su savo vaikais gražiai gyvensi.
Neduokit kruopų, ba išbarstysiu,
Neduokit duonos, ba ištrupinsiu.
Duokit lašinių didelį šmotą,
Gausit nuo Dievo didį zaplotą.“

Taip gieda dabar per Užgavėnes ubagai-persirengėliai, atėję į namus. Žmonių atmintyje dar yra išlikę įvairių posakių ir pasakojimų apie elgetas.

„Čia švinta Ona, čia Parcinkulis, o čia pilnas terbas dūnas. Nors pasiusk!“

„Kaime gaisras. Dega troba, o ubagas, netoli stovėdams, porina:
„Aš tai gaisra nebijau – muna kietis kupruo, raktā (lazda) saujuo.“

Kai javus spragilu kuldavo vienas žmogus, tai žodžiai būdavo paprasti: „Ubags, ubags, ubags...“, mat biednas (neturtingas).

Norėdami ką nors sumenkinti, sakydavo: „Tu, biednas ubage“. Arba: „Pasipili rusā žaruoms, kaip ubagā i Varsėdžius unt švinta Ruoka.“

Kartą per Velykas vienas elgeta prisirinko daug duonos, ir baltos, ir juodos. Nebeturi kur dėti. Nuėjęs prie upės paritino nuo skardžio į pakalnę gabalą pyrago, iš paskos – juodos duonos ir sako: „Biek, dūniki, i pakalni, o vel'ns tavi genas.“

Per atlaidus ir Visus Šventus Upynoje elgetos gausiai susirinkdavo prie bažnyčios. Gražiu oru jie susėsdavo lauke. Lyjant suėdavo į varpinę arba susimesdavo bažnyčios pasieniais. Išmaldos

elgetos daugiausiai gaudavo per Visus Šventus, nes visi prašydavo pasimelsti už mirusius artimuosius.

Dalis elgetų būdavo pažjstami, turėdavo šokią tokią savo pastogę. Pas žmones sodybose per metus jie apsilankydavo po keletą kartų. Tačiau būdavo tokių, kurie nuolat eidavo per žmones ir užsukdavo praeidami tik kartą.

Kiek atsimenu, mūsų krašte šeiminkai elgetoms dažniausiai duodavo miltų, kruopų, duonos, mėsos, rečiau – kiaušinių, pinigų. Elgeta savo terboje turėdavo keletą nedidelių maišiukų, į kuriuos susipildavo gautus miltus, kruopas.

Vakare užėjusį elgetą reikėdavo apnakvyndinti. Tam reikalui dažnas gaspadorius turėdavo didelį pakulinį maišą (šieniką), prikimštą šiaudų, kurį žiemą paklodavo virtuvėje, vasarą kamaroje ar daržinėje. Priėmę nakčiai, visada labai prigrasindavo, kad nerūkytų ir neuždegtų trobesių.

Senatvėje nemažai ūkininkų ūkius palikdavo savo vaikams, o patys, kaip tada sakydavo, „pasidėdavo ant išimtinės“. Tai būdavo rašytinis dokumentas, ką vaikai per metus turi duoti tėvams. Kai kada išimtinę surašydavo labai smulkiai: kiek ir kokiam laikui turi duoti baltinių, kojinių, pirštinių, kokio maisto ir t. t. Bet atsitikdavo kartais taip, kad po kelerių metų vaikai ar kiti, turėję išlaikyti senelius, nebeduodavo jiems tos išimtinės, pradėdavo senolius skriausti. Pasakojama, kad kartą sūnus savo tėvams išimtinę pripylė puspurį grūdų su kaupu. Žmona, tai pamačiusi, pribėgo, nubraukė kaupą ir išbarė vyrą, kad netaupo grūdų.

Kai vaikai ar kiti artimieji atsisakydavo remti senus tėvus, pastariesiems nieko kito nebelikdavo daryti, kaip tik eiti elgetauti.

Į virtuvę įėjęs elgeta nusiimdavo kepurę atsiklaupdavo, pasimelsdavo, o kai kada ir pagiedodavo. Pakviestas prisėsdavo ir paprašydavo išmaldos. Namų šeiminkė prie savo ratelio turėdavo prisirišusi nedidelį avino ragelį. Jame būdavo kiaušulės taukų rateliui patepti. Atėjęs elgeta, jei tuo metu verpdavo kelios moterys, klaupdavosi prie tos, kuri turėdavo ragelį, nes tik šeiminkė galėdavo duoti išmaldos. Šeiminkės kartais pasiūlydavo valgyti, jei būdavo likę viralo nuo pusryčių ar pietų. Kai kada apsinakvojęs elgeta prašydavo, kad leistų jam išsivirti kiaušinių ar mėsos.

Būdavo, kad elgeta, užėjęs pas gaspadorių, susirgdavo arba jam staiga „atimdavo kojas“. Tokiais atvejais kaimo gyventojai sutardavo elgetą pas save laikyti po savaitę. Mirusius elgetas laidodavo visas kaimas: vieni pašarvodavo, kiti duodavo lentų karstui. Laidotuvių dieną kuris nors iš gyventojų nuveždavo mirusį į bažnyčią.

Dažnai elgetos moterys vasarą eidavo pas žmones ravėti daržų, rudenį padėdavo kasti bulves, valyti daržus.

(Nukelta į 28 p.)

Upynės apylinkės

(Atkelta iš 27 p.)

Sužinoję, kur yra laidotuvės, susirinkdavo apylinkių elgetos. Jiems valgyti duodavo kamaroje. Mirus Izidoriumi Viliušiumi iš Galvyčių kaimo, susirinkusiems elgetoms davė valgyti. Tada elgeta Jana Petrikaitė ėmė kišti duonos riekės į užantį. Tai pamačiusi šeiminkė nieko nesakė.

Plačiai buvo žinomas Upynoje gyvenęs aklas elgeta Konstantinas. Jį po žmonės vedžiodavo jo pasisamdyti vaikai. Turėjo armoniką, užėjęs giedodavo, pritardamas ja. Nors senyvo amžiaus, bet buvęs miklus. Mėgdavo šokti ant vienos kojos ir dainuoti: „Ritin, ritin kiauulės šūdą...“ Šokti liepdavo ir savo vedlius. Konstantino vedliai mėgdavo iš aklojo pasišaiptyti. Sakydavo: „Konstantinai, pasiraityk kelnes, reikės bristi per pelkes.“ Konstantinas pasiraityto kelnes, o vaikai jį įveda į dilgėlyną, o kitą kartą – į didelę pelkę ir palieka, o patys, pabėgę kiek toliau, vėl šaukia: „Konstantinai, pagrajyk, tada išvesma“. Konstantinas nusiima nuo peties armoniką ir groja. Tada vaikai jį išveda iš pelkės, parsivedę namo, paguldo prie pečiaus, kad sušiltų.

Kartą eina Konstantinas su savo vedliu palei skardį. Beeidami susipyko. Vaikas pastūmė Konstantiną, tas ir nusirito į pakalnę. Riedėdamas žemyn, Konstantinas šaukė: „Kad aš tau... kad aš tau... kad aš tau...“. Nuriedėjęs į pakalnę atsistojo, švaistosi lazda ir šaukia: „Kad aš tau dūsiul!“

Užėjo kartą Konstantinas į kiemą per patį kiauulės skerdimą. Gavo skerdienos. Parėjęs verda, verda, o ta mėsa kaip kieta, taip kieta. Pasirodo, jam atidavė patį kiauulės pauodegį.

Elgeta Gedgaudas, kurio veidas buvo susuktas, mėgdavo dainuoti tokią talalušką:

„Visi velnė jau iš peklos palaidi
Rem čem čiūri, rem čem čiūri
Rem čem čiūri, rem čem čem.“

Pasakojama, kad vieną aklą elgetą Vaičių malūne jo vedlys vaikas norėjo pakišti po vandens ratu, bet įkrito pats ir buvo negyvai sulaužytas.

Elgetai duota didelė išmalda kartais pridarydavo daug bėdų. Dar tarpukaryje vienas žmogus, grįždamas iš darbo su geru uždarbiu, sutiko elgetą ir davė jam net 10 litų. Tada apie tris mėnesius to elgetos niekas nebematė. Kai žmogus vėl elgetą išvydo įprastoje vietoje, pasidomėjo, kur jis buvo dingęs. Elgeta supykęs jį pasiuntė... ir pasakė: „Per tave aš pasidariau tikras ubagas invalidas“. Pasirodo, gavęs 10 litų, elgeta kaip reikiant pašventė, būdamas girtas susilaužė koją ir liko raišas.

Petkalnyje gyvenusi elgeta Bružienė buvo vadinama Seni Bruži. Atėjusi pas žmones ji sakydavo: „Sapnavau jūsų tėvą. Sakė, kad jam šalta, yra alkanas, prašė maldos.“ Šeiminkė po tokio pagraudinimo visada duodavo geresnės išmaldos ir prašydavo pasimelsti už tėvą.

Kita elgeta Vytogaloje, užėjusi pas pažįstamus žmones, pasigyrė, kad Upynos kapinėse pataisiusi jų šeimos kapą. Šeiminkė padėkojo, davė geros išmaldos ir paprašė, kad ir toliau prižiūrėtų kapą. Elgeta prižadėjo, o išeidama pasiteiravo: „O kur tas jūsų kapas yra?“

Petkalnio kaime pas Teodorą Kazlauskienę užėjęs elgeta pasiprašė nakvynės. Vakare jis jau taikosi gulti į šeiminkės lovą. Toji supykusi elgetą išvijė. Išeidamas jis sako: „Širdis ne akmū, kraujas ne vandū, reik ir pablandū.“

Po kaimus vaikščiodavo toks Vitkus. Šeiminkės duodavo jam valgyti, o jis, norėdamas joms įsiteikti, vis sakydavo: „To brat, Barbora, tava verienuks tublendet, o pat Janos – tauta tau, vandū tau.“ („To brat, Barbora, tavo verėnukas sublendęs, o pas Janos – taukai sau, vanduo sau.“)

Upynoje sekmadieniais, o ypač per atlaidus, po votyvės, elgetos neidavo iš bažnyčios, o sėdėdavo viduje, bažnyčios pasieniais ir laukdavo sumos, nenorėdami prarasti sėdimos vietos. Upynoje gyvenusi Domicelė Purinė išvirdavo kibirą putros ir nešdavo elgetoms, kad šie pavalgytų.

Upynos krašte arklių pakinkytame vežimuke važinėdavo bekojis elgeta. Jis turėjo medinius protezus, kurie einant labai girgždėdavo. Giedodamas grodavo armonika. Prieš dešimt metų užsukau į buvusią Smailių sodybą Ruibiškės kaime. Tebeauga medžiai, krūmai. O trobos vietoje radau žmogaus kojų protezų geležinius įtvarus. Gal tai to paties elgetos?

Buvo elgetų, kurie turėjo šiokią tokią pastogę – kambarėlį ar lūšnelę. Iš Anglijos į Vytogalą buvo grįžusi Limbertaitė. Ji elgetaudavo ne apskurusi, o neblogai pasirėdžiusi. Po Vytogalą baltu arkliu važinėdavo plika galva buvęs elgeta iš Kiaukų kaimo, iš Kaušų kaimo ateidavo Anužas. Upynoje gyveno Ona Jorudienė, Jana Petrikaitė. Marcijona Ričkutė buvo labai geros širdies, nepagailėdavo savo surinktos duonos ar kugelio gausių šeimų vaikams, kurie jos ateinančios laukdavo. Ji buvo pasidirbinusi karštą, kurį laikė pas Kazimierą Žadeikį Dvariškių kaime. Keterienė silpnai matė, norėdama pasigydyti, dėjo dėles ant akių ir visai apako. Tada jau ir elgetauti nebeidavo. Domicelė Mačiulaitė, vadinama Cvikline arba Purine (buvo gražaus rausvo veido), eidavo pasilenkusi, pasiremdama dviem lazdomis. Jokubauskienė, vadinama Kursen-pirzen, turėjo šešis vaikus ir retkarčiais išvažiuodavo pabūti pas juos. Bet ten išbūdavo neilgai, vėl grįždavo į Upyną. Iš Vytogalos ateidavo ir kurį laiką Upynoje gyveno viena akimi tik matanti Girskytė, iš Sodaišės – našlė Žymantienė. Į Upyną atkeliaudavo ir aklių elgetų: iš Gudirvių kaimo – Kazimieras Keterius, iš Varsėdžių – Rimkus.

Nuo Kaltinėnų atsibeldavo Košys. Kartą jis Vytogaloje užėjo pas Pranciškų Sungailą. Čia elgetai davė pavalgyti. Valgydamas vis gyrė, kad labai skanios bulvės. Sungaila jam sako: „Jei nori, neškis, kiek paneši.“ Košys prisipylė gerą pusmaišį ir išsinešė. Elgeta kastruodavo šunis. P. Sungaila paprašė, kad iškastruotų jo šunį. Šeiminkas suvyniojo šuns galvą į maišą ir laiko. Kai Košys įpjovė šuniui, tas ir pavarė skystai jam tiesiai į barzdą, ant veido. Žmogus gavo eiti praustis, bet savo darbą padarė.

Kurį laiką Upynoje gyveno aklas elgeta Stonys su šeima. Jį vedžiodavo duktė. Žmonės įtarinėjo, kad Stonys aklu apsimeta. Kartą Skaudvilėje dukra veda Stonį. Prie šaligatvio buvo telefono stulpas su paramščiu. Dukra pralindo pro tarpą, o jos tėvas, nematydamas paramščio, trenkėsi į jį galva. Apkeikė dukrą, kad nepasakė jam, jog reikia pasilenkti. Tada jau žmonės patikėjo, kad Stonys nemato.

Iš Skaudvilės pasirinkdama eidavo žydė Diana. Ji turėjo mergaitę ir berniuką. Vaikai buvo labai apleisti, aptekę utėlėmis ir niežais. Girininkas Jonas Tolvaiša juos visus tris parsivežė į savo namus Kliūkių kaime, išmaudė, išsprausė, išgydė niežus, išnaikino gyvius ir po poros mėnesių jau sveikus išleido.

Kaimuose būdavo neturtingų senelių, kurie prisiglausdavo prie kurios nors šeimos, padėdavo jiems dirbti lengvesnius darbus. Seserys Agnieška ir Joana Eskirtaitės buvo prisiglaudusios Vyto-

galoje pas Joną Rimkų, Juzę Dauskurtaitę globojo Marijona Liekienė.

Buvo elgetų, turinčių proto negalią. Iš Kliūkių kaimo ateidavo Jonas Gudinskis. Jį vadindavo Tabokinuku. Užėjęs pas žmogų, vis sakydavo: „Dūk tabuokiuka, dūk tabuokiuka...“

Paupynio kaime gyvenęs Štarkis-Štarkevičius ir Vincas Zemecis iš Gaubčio kaimo nebuvo elgetos. Turėjo po truputį žemės, bet buvo nepilno proto. Abu mėgdavo eiti per žmones, pasakodami įvairias istorijas, atsitikimus, nugirstus kaimuose. Užėję jie norėdavo tik pavalgyti, o užklydę vakare, prašydavo nakvynės. Štarkis buvo mokytas, vargonininkas, caro kariuomenėje dirbęs raštininku. Margynės kaime mirė Kaspučių vaikas. Sutarė su klebonu, kad atveš jį laidoti į Skaudvilę. Bet labai suvėlavo. Klebonas nesulaukęs išvažiavo. Visi pasimetę, nežino, ką daryti. Išgelbėjo ten buvęs Štarkis – jis apsiėmė vaiką palaidoti. Ir pagiedojo, ir duobę pašventino.

Kitas ne viso proto bernas, Paulikas, buvo pas ūkininką Leoną Vaišvilą Kazbarynų kaime. Jis išbėgdavo kelioms dienoms, pasiubagaudavo ir vėl grįždavo atgal. Miegodavo Paulikas veislinio jaučio ēdžioje ir labai susigyveno su tuo jaučiu. Kartą, Paulikui išbėgus elgetauti, jautis paliko pririštas lauke. Šeimininkas nuėjo parsivesti, jautis mirtinai jį subadė ir kitų neprisileido. Grįžęs Paulikas ramiausiai parvedė jautį į tvartą, o po kelių dienų taip pat ramiai nuvedė į Tauragę parduoti.

XIX amžiaus pabaigoje vienoje šeimoje Galvyčių kaime augo nesveika labai graži mergaitė, vadinama Kareivų Dūdka. Ji labai mėgdavo ryškias spalvas. Pamačiusi moterį ryškiais drabužiais, prieidavo, glostydavo, juokdavosi ir cypaudavo. Negalėdavai jos atitraukti nuo arklių sukamo maniežo. Juokdavosi, mostaguodavo rankomis. Kartą užėję elgetos tėvų išprašė leisti ją eiti kartu elgetauti. Jie įsodindavo mergaitę į nedidelį vežimėlį. Žmones patraukdavo jos grožis, ir jie negalėdavo duoti geros išmaldos. Elgetos ją atsiveždavo į Upyną. Žmonės ją yra matę ir Šiluvoje. Atsitiko taip, kad mergaitė liko nėščia. Pasakojama, kad tada elgetos nusivežė ją prie Nemuno ir per polaidį vežimuką parideno į upę. Mergaitė nuskendo. Tai sužinojusi motina iš širdgėlos rovēsi plaukus.

Aukštutiškės vienkiamy, prie Varsėdžių, gyveno Juozas Ringaila. Jo namuose elgetos visada rasdavo pastogę ir maistą. Jis yra karšines ir palaidojęs keletą elgetų. Kartą Varsėdžiuose per atlaidus vienos elgetos duktė paklausė, kur Ringaila palaidojo jos motiną. Žmogus supykęs sako: „Eik, paūstik, prieš metus palaidojau, gal dar užūsi.“

Dar buvo grupė pavargėlių – tai padegėliai arba ištikti kitos nelaimės (krisdavo gyvuliai ir kt.) žmonės. Padegėliai turėdavo valdžios liudijimus apie juos ištikusią nelaimę, jie dažniausiai važiuodavo vežimais. Žmonės visai juos šelpdavo: kas grūdų, kas drabužių, kas pinigų duodavo.

Karo metais nuo fronto linijos vokiečiai buvo atvežę daug rusų šeimų. Keletas jų nuolat gyveno Vytogaloje pas ūkininkus, kurie juos maitindavo. Kelias moteris su vaikais žmonės turėjo maitinti po savaitę. Pasibaigus karui, už metų kitų visos rusų šeimos išvyko atgal į Rusiją.

Nauja elgetų karta pasipylė po Antrojo pasaulinio karo, 1945 metais. Tai buvo vokiečiai, išvaryti iš Rytprūsijų – moterys ir vaikai. Vytogaloje ištremtų Valantų trobeje buvo apsigyvenusios šešios moterys su vaikais. Jos gyveno labai varganai. Neturėjo avalynės, šiltų rūbų. Žiemą kojas apsvyniodavo skudurais. Vytogaloje, joms

Kryžius Upynos liaudies amatų muziejaus ekspozicijoje

Koplytėlė prie kelio Upyna–Vytogala

atėjęs pas J. Rimkienę, pastaroji išardė savo drabužius ir davė apsirūsti joms kojas. Kiek galėdami žmonės jas šelpdavo, bet kartais ir pasityčiodavo. Per Velykas vienas vaikiukas parsinešė tik sudegusios duonos ir kugelio plutų. Kitur pasijuokė: „Duok tam vokiečiui plytą, galvos, kad sūris.“ Viena mergina Elzė susilaukė naujagimio. Matyt, nelabai mokojo jį prižiūrėti, nes iš to laiko liko posakis: „Čiupinėkis kaip Elzė su vaiku.“

Jau kolūkio laikais vieną vasarą Jana Eskirtaitė, atėjusi pas J. Rimkų, apsirgo. Ji labai sunkiai vaikščiojo. Nenorėdama kitų varginti, atsigulė daržinėje. Dar jai tebesergant kolūkis pradėjo šienauti. Prie daržinės suvažiavo dešimt vežimų su šienu. Žiūri, daržinėje guli ligonis. Tada pats kolūkio pirmininkas ją išvežė į Šilalės ligoninę.

Pasikeitė gyvenimo sąlygos. Nebeliko elgetaujančių, nebežinome, kas yra lopytas drabužis. Ir maistą valgome geresnį, negu tais laikais. Bet žmogui niekada nėra gerai.

Apie Upynos krašto elgetas pasakojo Jonas Adomaitis 80 m., Elena Adomaitienė 70 m., Stasė Balsevičienė 77 m., Anelė Gotautienė 77 m., Antanina Maulienė 82 m., Jadvyga Norkienė 73 m., Juozas Ričkus 80 m., Bronė Sungailienė 80 m., Antanina Žadeikytė 77 metų. Medžiagą surinko ir užrašė Klemensas Lovčikas